

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСНОВНІ РИСИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МІФОПОЕТОНІМІВ

Іваненко Ю.В.

ДВНЗ „Ужгородський національний університет”

Одним з основних питань сучасної поетичної ономастики є вивчення специфіки функціонування міфопоетонімів: їх структурних особливостей, походження, взаємозв'язку з іншими поетонімами, впливу на тлумачення художніх образів зокрема і сприйняття художнього тексту в цілому. Фундаментальними дослідженнями цієї проблеми є роботи В.М. Калінкіна, який розробив семантичну класифікацію власних назв у художньому тексті [11, с.97], та Є.С.Отіна – автора словника конотативних власних назв [14]. Вирішення окремих питань тлумачення міфопоетонімів знаходимо у працях Павлюк Н.В. [7], Литвиненко Т.М. [6], Ілахової О.А. [10]. Міфоніми як мікросистема займають особливе місце у художньому тексті і характеризуються семантичною та функціональною значущістю. Не зважаючи на те, що поетоніми загалом, та міфопоетоніми зокрема, дедалі частіше стають об'єктом поетонімастичних досліджень, існує нагальна потреба в проведенні контекстуального аналізу на прикладі окремих творів чи авторів. Особливо актуально постають питання систематизації лінгвокультурних особливостей та визначення специфіки авторських міфологічних новотворів. Все це зумовлює **актуальність** обраного напрямку дослідження.

Мета даної статті – проаналізувати особливості функціонування міфопоетонімів у художньому тексті з урахуванням лінгвокультурологічного аспекту.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- з'ясувати специфіку міфоніму, особливості його природи та семантики;
- висвітлити основні риси номінації міфонімів у просторі художнього тексту;
- вивчити питання понятійності міфологічних іменувань;
- розглянути періоди та форми функціонування цієї мікросистеми.

Міфологічні мовні одиниці залежать від національного бачення світу (виступають вербальним кодом міфологічних уявлень і світосприйняття) та репрезентуються в контексті відповідних етнокультурних та художньо-мовних систем. Міфологічна система домінації виявляє свою специфіку на лінгвокультурному рівні, оскільки міфологічно марковані концепти позначають особливості міфологічного буття.

Мовна сутність міфу як компонента духовного розвитку нації розкривається на лінгвосеміотичному рівні в процесі декодування згорнутого національно-

культурного змісту. Міфонімія формує специфічний комплекс номінативного простору мови, актуалізуючи ідіоетнічний потенціал духовної культури. Сучасна наукова думка в галузі пізнання міфологічного досліджує номінації, які семантично пов'язані з концептами міфобуття. Міфологічно маркованими визначаємо не тільки пантеїстичні й пандемонологічні найменування, але й номени, що позначають специфіку міфологічного світогляду нації. До складу міфолексики зараховуємо особові імена давньоязичницьких богів, загальні назви божків і божеств, демонологічні, архетипні, астральні, топонімні номінації, а також найменування тварин і рослин, які в контексті художньої творчості набувають міфологічної маркованості. Міфологічна лексика, відображаючи фрагменти міфологічної свідомості, становить одну з лексичних мікросистем мови. Її специфіка виявляється передусім через аналіз семантики міфонімів, установлення способів їх називання, дослідження міфолексем у функціональному аспекті [2,с.4].

Як відомо, термін міфонім вживається для позначення окремого вживання імені вигаданого суб'єкта або об'єкта в переказах, казках, міфах. Розглядаючи феномен міфоніму у просторі художнього тексту, слід, насамперед, звертати увагу не тільки на його природу та основну рису - оказіональність, але і на стилістичні особливості, алюзивність. Літературний міфонім, міфонім вжитий у художньому тексті, або ж, звертаючись до семантичної класифікації онімів запропонованої Калінкіним В.М.[9,с.97], - міфопоетонім, не обмежується тільки функцією номінації уявної особи. У міфологічній свідомості ім'я невіддільне від об'єкта, який воно іменує; воно злите з особою, і навіть найменші зміни об'єкта призводять до зміни імені та навпаки. Міфологічне іменування об'єкта є не просто номінуванням, а ототожненням оніма й форми, об'єднанням загального й індивідуального, матеріального й ідеального. Сам процес іменування, за твердженням М. Толстого [14,с.51], відбувається за двома типами. Перший тип полягає у наділенні "авторитетних" носіїв вихідного імені належними якостями. В основі другого - вибір імені за його семантикою та міфопоетичними ознаками. Зважаючи на сказане, ці типи іменування можна назвати **відповідністю внутрішній сутності та авторитетною аналогією** [6,с.276].

Загалом онімна поняттєвість пов'язана з виділенням у свідомості не групи однорідних предметів, а одного предмета, відмінного від інших, з відношенням власного імені як знака понять індивідуумів, людей, тварин і т.д. Вчені-ономасти притримуються думки, що ономастичну семантику слід розглядати на рівні мови, мовлення та художнього тексту. У мовленнєвому ракурсі, одним із проявів якого частково є художній текст, оніми отримують більше можливостей прояву у всій їхній повноті й багатогранності. Власна назва, задіяна в різноманітних зв'язках художнього тексту, взаємодіючи з найближчим, як мінімальним контекстом, так і макроконтрактом, набуває багатьох складних асоціацій і конотацій. „Входячи до художнього тексту семантично недостатнім, власне ім'я виходить з нього семантично збагаченим і виступає сигналом, що збуджує широкий комплекс певних асоціативних значень. Їх можна вважати локальною семантичною структурою, що закріплюється за даним іменем у даному контексті, —

“індивідуально-художнім значенням власного імені” [5,с.78]. Семантизація власних назв у художньому тексті виникає на трьох рівнях семантичної композиції: лінійно-мовленнєвому, сюжетно-образному та концептуальному. Специфіка значення поетоніма складається зі специфіки його денотативного, сигніфікативного та структурного значень. Найбільш важливим для нас є сигніфікативний аспект.

Спрощене розуміння сигніфікації власних імен спричинене неповним усвідомленням різноманітності ономастичного простору мови, виключенням з кола досліджень або недостатньою увагою до семантики окремих розрядів ономолексем, які називають гіпотетичні та фантастичні об’єкти. Йдеться про різного роду теоніми, міфоперсоніми, міфотопоніми тощо, які об’єднуються в загальну групу міфонімів. В.Ш. Шаховський вважає, що денотат подібних міфолексем “можна розглядати як нульовий, як ментальне уявлення про реально не існуючий клас референтів” [1,с.112].

Твердження, що “за міфонімом стоїть поняття”, свідчить про двокомпонентність сигніфікативної структури значення міфонімів: “семантика міфоніма містить два елементи поняттєвої сфери... – контенціонал (сукупність відображених у понятті ознак) та екстенціонал (множинність речей, з якими співвідноситься поняття)...” [9,с.26].

Розглядаючи міфоніми в мовній системі, можна говорити про: 1) **міфоніми** як іменування міфологічного об’єкта. Референти такого роду онімів сприймаються як вигадані, погляди на об’єкт іменування можуть розходитись, а сам міфонім може одночасно виступати денотатом іншого об’єкта; 2) **відміфонімі антропоніми** (імена людей реального антропонімікону), що характеризуються повною втратою зв’язку з референтом міфоніма-джерела. Разом із ігноруванням значення апелятива, що виступає цим міфонімом-джерелом, змінюється і внутрішня форма імені; 3) **відміфонімі конотоніми** поєднують онімні та апелятивні ознаки: позначають певні поняття на основі однієї з ознак первинного референта, не розриваючи зв’язок з ним. Ця взаємозалежність фіксується у свідомості конкретного мовного осередку; 4) **відміфонімі апелятиви** – міфоніми, які виражають певне поняття і які перейшли до розряду загальних назв у результаті часткової, а часом і повної втрати зв’язку з денотатом [7,с.4].

Для розуміння міфологічного імені важливим моментом є його розміщення на межі власного й апелятивного, оскільки міф завжди підкреслює унікальність об’єкта. Ім’я, залежно від мотивації, може переходити з одного стану в інший, десакралізуючись та деміфологізуючись при апелятивізації й, навпаки, сакралізуючись та міфологізуючись при прагненні стати власним іменем.

Дослідники виділяють два періоди функціонування онімів міфологічного походження: власне міфологічний та постміфологічний. Семантичне навантаження літературних міфонімів на цих двох етапах різниться. Так, семантика власних назв цього типу на першому етапі залежить від специфіки розуміння імені міфологічною свідомістю як глибинної, внутрішньої сутності. Зважаючи на тотожність імені та його носія на цьому часовому відрізку свого існування, власні назви міфологічного

походження мають наступні особливості: 1) зберігається взаємозв'язок власної назви та джерела-апелятива; 2) семантика міфоніма вміщує всю інформацію про референт: риси характеру, зовнішні характеристики, період, умови та обставини його життя і т.д.; 3) при ототожненні денотата з об'єктами живої та неживої природи в обраному імені міститься інформація про цей об'єкт. На пост-міфологічному етапі міфоніми функціонують вже на рівні мови та писемного мовлення [7,с.4].

У художньому тексті міфонім поводить як згорнутий міф, і в той же час, як власне ім'я, до якого він постійно прагне. Відповідно, виділяються три основні форми його функціонування: 1) **міфоніми** (власні імена міфологічних персонажів) та споріднені з ними теоніми (власні імена богів), 2) **міфологеми** (ім'я-образ, ім'я-сюжет) та 3) **міфоіменування** (принцип творення міфологічного імені). Кожен з них має своє смислове значення й рольову специфіку. Під терміном **міфонім** об'єднані всі назви міфологічних персонажів, але в його межах варто виділяти семантичні підкласи. Так, Н.Подольська відносить сюди міфоантропоніми, міфоперсоніми, міфозооніми, міфодітоніми, міфотопоніми і т.д. [15,с.39]. Специфіка їх функціонування в художньому творі пов'язана з сутністю самої літературної ономастики, важливими ознаками якої є вторинний характер, приналежність до художньої мови, творчий вибір ономастикону письменником залежно від жанрово-стильової своєрідності. У літературних творах міфологічне ім'я виявляє себе різнобічно й значно розширює їх смислову й символічну палітру. Можна говорити про його свідоме й підсвідоме використання досліджуваних одиниць письменниками, про безпосереднє введення в художній текст уже відомих міфонімів та міфологем, або ж застосування принципу міфологічного імені. Дослідження функцій міфологічного імені в літературі дозволить глибше зрозуміти творчий бік художнього, його зв'язок з міфопоетикою, краще висвітлити особливості художньої ономастики, зокрема антропоніміки.

У своїй роботі "Ономастичний простір українських чарівних казок" О.О.Порпуліт пропонує поділити міфоніми на такі типи: 1) **Безсумнівні міфоніми, ірреальні персонажі**. До цього типу вона відносить такі групи: а) основні казкові персонажі, міфологічні істоти чудесної природи; б) персонажі - перші у відповідних підкласах; в) сакральні християнські персонажі, пов'язані з церковною догматикою. Елементи цього рівня, переважно, володіють функцією моделювання лихого чи доброго відносно людини у зв'язку з різними частинами навколишнього світу. Можна стверджувати, що персонажі виразно поділяються за функціональними ознаками. Оскільки дійсність позбавлена реальних речей, з якими безпосередньо б співвідносився міфологічний персонаж, позбавлена ознак, які сприймаються чуттєво і на яких могли б ґрунтуватися номінації, саме власна назва міфичного персонажа в казкових текстах є основним сигналом антропоморфичності образу. Тому внутрішній характер персонажа передається за допомогою зовнішнього знака і персонажі першого типу завжди отримують у казковому тексті власну назву; 2) **Імовірні міфоніми**. Сюди належать реально-ірреальні персонажі, система яких позначає феномен живої та феномен неживої

природи, створює передумови для оформлення категоріального простору казки, визначає набір етичних цінностей та програму усвідомленої поведінки героя. Такого роду міфоніми представлені одиницями абстрактної лексики, які за певних обставин сприймаються як власні назви. По-перше, міфічний персонаж отримує найменування власною назвою, коли він є об'єктом, що бере участь у дії та виконує у ній ту чи іншу роль. По-друге, ураховуються відмінності між загальними та власними назвами на рівні мислення. Міфологічні персонажі цього типу отримують власну назву тоді, коли позначають конкретну річ та мають відповідні уявлення у мисленні.

Проте, безсумнівні та ймовірні міфоніми не вичерпують усієї різноманітності міфонімічного простору чарівної казки. Існують проміжні явища. Ми також можемо говорити про делокалізовані персонажі, тобто такі, що позбавлені “свого” місця або володіють необмеженою можливістю переміщатися в казковому просторі, чи шукають, де б сховатися. Поряд з делокалізованими персонажами у чарівній казці зустрічаємо і реальних персонажів, що мають ірреальні риси та здатності [8,с.5].

Таким чином, можна зробити висновок, що міфоніми – це окрема мікросистема мови, з власною специфікою семантики, типами, особливими функціями та періодами цього функціонування.

Література

1. Браїлко Ю. Семантична специфіка онімів. – http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Fil_Nauk/2009_1/Brailko.pdf
2. Василенко А.М. Українська міфологічна лексика в художній літературі ХІХ ст.: Автореф. дис.... канд. філол. наук.- К., 2004.- 18с.
3. Калінкін В.М. Теоретичні основи поетичної ономастики: Автореф. дис.... доктора філол. наук. – К., 2000. - 35 с.
4. Колесник О.С. Мовні засоби відображення міфологічної картини світу: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі давньоанглійського епосу та сучасних британських художніх творів жанру фентезі): Автореф. дис.... канд. філол. наук. - К., 2003.- 18с.
5. Коржанова Ю.В., Можарова Т.М. Онімний простір поетичного тексту.- http://www.nbuv.gov.ua/portal/Natural/Vkdpu/2008_6_2/PDF_6_2008_ch2/78.pdf
6. Литвиненко Т.М. Міфологічне ім'я в художньому тексті//Філологічні науки.-К., 2008.- С.274-281.
7. Павлюк Н.В. Власні назви міфологічного і біблійного походження та їх роль у поетонімогенезі: Автореф. дис.... канд. філол. наук.-Донецьк, 1985. - 19с.
8. Порпуліт О.О. Ономастичний простір українських чарівних казок /у зіставленні з російськими казками/: Автореф. дис.... канд. філол. наук.- Одеса, 2000. – 19с.
9. Вересаев В.А. Номинации мифических объектов русского фольклора (в сопоставлении с сербским фольклором): Дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Вересаев Владимир Анатольевич. – Одесса, 1993. – 154 с.

- 10.Илахова О.А. Мифологическая ономастика в английской народной сказке.-
elibrary.ru/keyword_items.asp?keywordid=2658599.
- 11.Калинкин В.М. Поэтонимология: из заметок о метаязыке науки// Логос
ономастики.- Донецьк, 2008. – Вип. 2.- С.96-101.
- 12.Лосев А.Ф. Философия имени/Самое само:Сочинения.-М.:ЭКСМО-Пресс,
1999.- 1024с.
- 13.Мелетинский Е.М.Миф и историческая поэтика фольклора.-
<http://ruthenia.ru/folklore/meletinsky4.htm>
- 14.Отин Е.С. Материалы к словарю собственных имен, употребляемых в
переносном значении// Вопр. ономастики: Собственные имена в системе языка.
– Свердловск, 1980.- С. 3-13.
- 15.Подольская Н. В. Словарь русской ономастической терминологии. – Отв.
редактор доктор фил. наук А. В. Суперанская – 2-е изд., перераб. и доп. – М.:
Наука, 1988.
- 16.Толстой Н. И., Толстая С. М. Имя в контексте народной культуры // Язык о
языке:Сб. статей / Под. общ. рук. и ред. Н.Д. Арутюновой. – М: Языки русской
культуры, 2000.
- 17.Топоров. В. Н. Имена // Мифы народов мира. Энциклопедия: в 2-х т. /Гл. ред.

Summary

The present article touches upon the peculiarities of mythopoetonyms functioning. The main attention is paid to their nominating features in fiction. The question of mythological onyms semantics is highlighted and the forms and periods of their functioning are presented. There were established the basic types of mythonyms with their principle characteristics.